

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تعهدنامه‌ی اصالت اثر و رعایت حقوق دانشگاه

تمامی حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج، ابتکارات، اختراعات و نوآوری‌های ناشی از انجام این پژوهش، متعلق به **دانشگاه محقق اردبیلی** می‌باشد. نقل مطلب از این اثر، با رعایت مقررات مربوطه و با ذکر نام دانشگاه محقق اردبیلی، نام استاد راهنما و دانشجو بلامانع است.

اینجانب قاسم مرواریدی دانش‌آموخته‌ی مقطع کارشناسی ارشد رشته‌ی جغرافیا گرایش برنامه‌ریزی شهری دانشکده‌ی علوم انسانی دانشگاه محقق اردبیلی به شماره‌ی دانشجویی ۹۱۱۳۱۳۱۲۰ که در تاریخ از پایان‌نامه‌ی تحصیلی خود تحت عنوان بررسی و ارزیابی نقش صنعت توریسم در اقتصاد شهر مطالعه موردی شهر اردبیل دفاع نموده‌ام، متعهد می‌شوم که:

(۱) این پایان‌نامه را قبلاً برای دریافت هیچ‌گونه مدرک تحصیلی یا به عنوان هرگونه فعالیت پژوهشی در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی داخل و خارج از کشور ارائه ننموده‌ام.

(۲) مسئولیت صحت و سقم تمامی مندرجات پایان‌نامه‌ی تحصیلی خود را بر عهده می‌گیرم.

(۳) این پایان‌نامه، حاصل پژوهش انجام شده توسط اینجانب می‌باشد.

(۴) در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و مقررات مربوطه و با رعایت اصل امانتداری علمی، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در متن و فهرست منابع و مآخذ ذکر نموده‌ام.

(۵) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده یا هرگونه بهره‌برداری اعم از نشر کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان‌نامه را داشته باشم، از حوزه‌ی معاونت پژوهشی و فناوری دانشگاه محقق اردبیلی، مجوزهای لازم را اخذ نمایم.

(۶) در صورت ارائه‌ی مقاله‌ی مستخرج از این پایان‌نامه در همایش‌ها، کنفرانس‌ها، سمینارها، گردهمایی‌ها و انواع مجلات، نام دانشگاه محقق اردبیلی را در کنار نام نویسندگان (دانشجو و اساتید راهنما و مشاور) ذکر نمایم.

(۷) چنانچه در هر مقطع زمانی، خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن (منجمله ابطال مدرک تحصیلی، طرح شکایت توسط دانشگاه و ...) را می‌پذیرم و دانشگاه محقق اردبیلی را مجاز می‌دانم با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات مربوطه رفتار نماید.

نام و نام خانوادگی دانشجو: قاسم مرواریدی

امضا

دانشکده‌ی علوم انسانی
گروه آموزشی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و روستایی

پایان‌نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد
در رشته‌ی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

عنوان:

بررسی و ارزیابی نقش صنعت توریسم در اقتصاد شهری مطالعه موردی شهر اردبیل

استاد (اساتید) راهنما:

دکتر حسین نظم فر

استاد (اساتید) مشاور:

دکتر محمدحسن یزدانی

پژوهشگر:

قاسم مرواریدی

مهر_۱۳۹۳

دانشکده‌ی علوم انسانی

گروه آموزشی برنامه‌ریزی شهری و روستایی

پایان‌نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد
در رشته‌ی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

عنوان:

بررسی و ارزیابی نقش صنعت توریسم در اقتصاد شهری مطالعه موردی شهر اردبیل

پژوهشگر:

قاسم مرواریدی

ارزیابی و تصویب‌شده‌ی کمیته‌ی داوران پایان‌نامه با درجه‌ی .....

نام و نام خانوادگی	مرتبه‌ی علمی	سمت	امضاء
حسین نظم فر	استادیار	استاد راهنما و رییس کمیته‌ی داوران	
محمدحسن یزدانی	استادیار	استاد مشاور	
عطا غفاری گیلانده	استادیار	داور	

مهر_ ۱۳۹۳

سپاسگزاری:

از استاد ارجمند آقای دکتر نظم فر که راهنمایی بنده را در نگارش این پژوهش متقبل شدند نهایت تشکر را دارم.
همچنین از آقای دکتر زردانی به عنوان استاد مشاورم سپاس فراوان دارم؛ و از خانواده عزیزم که مراد نگارش این پایان نامه یاری نمودند تشکر میکنم.

همچنین جادو دارد از دوستانم آقای محمد طایفه حاجی آبالو، رسول طایفه صیسی خواجه لوی، سبحان بهروزی، مهدی قاسمی، کاووس میرزایی، عبدالله پناهی، وحید حاجی پور، مهدی پوررضاقلی، افشار سیدین و صیسی فرجی و همچنین از پیمان کاظمی، رضا نعمتی، جواد و پیمان (شاهین) در اوشاخاری تشکر کنم.

تقدیم ہے:

آنام

و

آنام

نام خانوادگی دانشجو: مرواریدی	نام: قاسم
عنوان پایان نامه: بررسی و ارزیابی نقش صنعت توریسم در اقتصاد شهری مطالعه موردی شهر اردبیل	
استاد (اساتید) راهنما: دکتر حسین نظم فر استاد (اساتید) مشاور: دکتر محمدحسن یزدانی	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: جغرافیا
گرایش: برنامه ریزی شهری	دانشگاه: محقق اردبیلی
دانشکده: علوم انسانی	تاریخ دفاع: ۱۳۹۳/۰۷/۱۴
	تعداد صفحات: ۱۱۲
چکیده:	
امروزه گردشگری مفهومی کاملاً متفاوت با گذشته پیدا کرده است و زمینه اقتصادی آن بیش از پیش افزایش یافته است. اکنون به گردشگری به عنوان یک امر اقتصادی نگریسته می شود. استان اردبیل و شهر اردبیل از طبیعت زیبا و بکری برخوردار است که دارای توانمندی های گردشگری در سطح ملی و بین المللی می باشد. شهر اردبیل دارای اقتصادی نوپا و در حال رشد می باشد که صنعت گردشگری بهترین گزینه جهت رشد و توسعه اقتصادی این شهر می باشد. بر این اساس هدف پژوهش حاضر، بررسی و ارزیابی نقش صنعت توریسم در اقتصاد شهری اردبیل می باشد. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی می باشد. پس از بررسی این عوامل، میزان درآمد و اشتغال حاصل از صنعت گردشگری شهر اردبیل در چهار بخش اقامت، جاذبه های دیدنی، ایاب و ذهاب و خرید سوغات به دست آورده شد. در راستای تعیین آثار مثبت و منفی گردشگری بر اقتصاد، از فرایند تحلیل شبکه ای (ANP) بهره گرفته شد. جهت پیاده سازی این مدل، چهار مرحله طی گردید سپس اهمیت و اولویت معیارها و زیرمعیارها و در نهایت استراتژی های تحقیق از دید کارشناسان و خبرگان گردشگری تعیین شد. پس از تجزیه و تحلیل اطلاعات مشخص شد که در بین معیارها: معیار 1-C و 2-C (اشتغال و درآمد) با مقادیر همسان و در بین زیر معیارها 1-P (افزایش درآمدزایی ارزی) در بین عوامل مثبت تأثیرگذار گردشگری بر اقتصاد و زیر معیار 1-N (مشاغل فصلی و بیکاری) در بین عوامل منفی تأثیرگذار گردشگری بر اقتصاد از بیشترین اولویت برخوردار شدند. در مرحله بعد با توجه به اولویت بندی انجام شده؛ مهم ترین استراتژی های توسعه اقتصاد گردشگری شهر اردبیل تدوین شد. در نهایت بین استراتژی های تعیین شده بر اساس زیرمعیارها مقایسه زوجی برقرار شد و استراتژی 4A (بهره گیری هدفمند از جذب گردشگران خارجی در جهت بهره برداری از جاذبه های توریستی و امکانات ارائه شده در زمینه گردشگری) به عنوان بهترین استراتژی انتخاب گردید. در ادامه نیز راهکارها و پیشنهادهای در خصوص توسعه اقتصاد گردشگری در شهر اردبیل ارائه گردید. نتایج تحقیق حاکی از آن است که صنعت گردشگری یکی از مؤلفه های بسیار مؤثر در توسعه اقتصادی شهر اردبیل می باشد و با سرمایه گذاری در این زمینه و با برنامه ریزی هدفمند، منسجم و تقویت و بهبود جنبه های مثبت گردشگری و کاهش آثار منفی آن، توسعه اقتصادی این شهر را تضمین نمود.	
کلیدواژه ها: صنعت توریسم، اقتصاد شهری، شهر اردبیل، تحلیل شبکه ای (ANP)	

فهرست مطالب

شماره و عنوان مطالب	صفحه

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسئله.....	۲
۲-۱- سؤالات تحقیق.....	۵
۳-۱- فرضیات تحقیق.....	۵
۴-۱- اهداف تحقیق.....	۵
۱-۴-۱- اهداف کلی تحقیق.....	۵
۲-۴-۱- اهداف جزئی تحقیق.....	۵
۵-۱- ضرورت و اهمیت پژوهش.....	۶
۶-۱- پیشینه‌ی تحقیق.....	۷
۱-۶-۱- مطالعات خارجی.....	۸
۲-۶-۱- مطالعات داخلی.....	۱۰
۷-۱- روش‌شناسی پژوهش.....	۱۲
۸-۱- محدودیت‌ها و مشکلات تحقیق.....	۱۳

فصل دوم: مبانی نظری پژوهش

۱-۲- مفاهیم.....	۱۵
۲-۲- تاریخچه توریسم.....	۱۶
۳-۲- نظریه‌هایی درباره اقتصاد گردشگری.....	۱۹
۴-۲- گردشگر و گردشگری.....	۲۰
۵-۲- تعریف سازمان جهانی گردشگری از توریسم.....	۲۲
۶-۲- جغرافیا و گردشگری.....	۲۴
۷-۲- گردشگری شهری و انواع آن.....	۲۵
۸-۲- توسعه پایدار توریسم.....	۳۰
۹-۲- تعاریف توریسم.....	۳۲

۳۸.....	۱۰-۲- گردشگری داخلی یا بومی.....
۳۹.....	۱۱-۲- گردشگری خارجی یا بین‌المللی.....
۴۱.....	۱۲-۲- اشکال عمده توریسم.....
۴۱.....	۱-۱۲-۲- توریسم تفریحی و استفاده از تعطیلات.....
۴۲.....	۲-۱۲-۲- توریسم درمانی.....
۴۲.....	۳-۱۲-۲- توریسم فرهنگی و آموزشی.....
۴۲.....	۴-۱۲-۲- توریسم اجتماعی.....
۴۲.....	۵-۱۲-۲- توریسم ورزشی.....
۴۲.....	۱۳-۲- عوامل مؤثر در توسعه صنعت گردشگری.....
۴۲.....	۱-۱۳-۲- بازاریابی در صنعت گردشگری.....
۴۳.....	۲-۱۳-۲- تبلیغات صحیح و اطلاع‌رسانی وسیع.....
۴۳.....	۳-۱۳-۲- گسترش و ارتقاء سیستم حمل‌ونقل.....
۴۴.....	۴-۱۳-۲- امنیت.....
۴۴.....	۵-۱۳-۲- هماهنگی سازمان‌های مرتبط با امور گردشگری.....
۴۵.....	۱۴-۲- جاذبه‌های گردشگری شهری و انواع آن.....
۴۵.....	۱۵-۲- فناوری اطلاعات و ارتباطات و صنعت گردشگری.....
۴۷.....	۱۶-۲- اثرات توریسم.....
۴۷.....	۱-۱۶-۲- گردشگری و اثرات زیست‌محیطی آن.....
۴۸.....	۲-۱۶-۲- اثرات فرهنگی - اجتماعی توریسم.....
۴۹.....	۳-۱۶-۲- اثرات سیاسی توسعه توریسم.....
۴۹.....	۱۷-۲- اثرات اقتصادی گردشگری.....
۵۳.....	۱-۱۷-۲- تغییر اقتصادی.....
۵۴.....	۲-۱۷-۲- احیا و تنوع اقتصادی.....
۵۵.....	۳-۱۷-۲- درآمدزایی.....
۵۶.....	۴-۱۷-۲- اشتغال‌زایی.....
۶۳.....	۱۸-۲- انواع اشتغال نیروی انسانی در صنعت گردشگری.....

فصل سوم: روش‌شناسی پژوهش و معرفی محدوده مورد مطالعه

۶۶.....	۱-۳- مقدمه.....
۶۶.....	۲-۳- روش‌شناسی پژوهش.....

۶۷	۳-۳- روش گردآوری داده‌ها.....
۶۷	۳-۴- روش تحلیل داده‌ها.....
۶۸	۳-۵- فرایند تحلیل شبکه‌ای.....
۶۹	۳-۵-۱- مراحل تحلیل شبکه‌ای (ANP).....
۷۱	۳-۶- بررسی جغرافیای طبیعی شهر اردبیل.....
۷۲	۳-۷- توپوگرافی شهر.....
۷۳	۳-۸- شاخص‌های اقلیمی.....
۷۳	۳-۹- دما.....
۷۴	۳-۱۰- روند تحول جمعیت شهر اردبیل.....
۷۵	۳-۱۱- جاذبه‌های گردشگری شهر اردبیل.....

فصل چهارم: نتایج و یافته‌های پژوهش

۷۸	۴-۱- عوامل مؤثر بر جذب توریست در شهر اردبیل به ترتیب اهمیت.....
۷۸	۴-۱-۱- آب و هوا.....
۷۸	۴-۱-۲- وجود شهر سرعین نگین گردشگری استان در نزدیکی شهر اردبیل.....
۷۸	۴-۱-۳- اشتغال.....
۷۹	۴-۲- سهم استان اردبیل از گردشگران خارجی وارد شده به ایران.....
۸۰	۴-۳- جایگاه شهر اردبیل از نظر گردشگری.....
۸۰	۴-۴- تأثیرات گردشگری بر درآمد و میزان اشتغال شهر اردبیل.....
۸۱	۴-۵- درآمد و اشتغال حاصل از گردشگری.....
۸۳	۴-۵-۱- درآمدها و اشتغال حاصل از اقامتگاه‌ها.....
۸۴	۴-۵-۲- درآمدها و اشتغال حاصل از خرید سوغات.....
۸۴	۴-۵-۳- درآمدها و اشتغال حاصل از جاذبه‌های دیدنی.....
۸۵	۴-۵-۴- درآمدها و اشتغال حاصل از ایاب و ذهاب گردشگران.....
۸۶	۴-۶- فرایند تحلیل ANP و تدوین استراتژی‌ها.....
۸۶	۴-۶-۱- مرحله اول: تعیین هدف تحقیق و معیارهای دستیابی به هدف.....
۸۶	۴-۶-۲- مرحله دوم: شناسایی آثار مثبت و منفی گردشگری بر اقتصاد شهری بر اساس معیارهای تحقیق.....
۸۸	۴-۶-۳- مرحله سوم: اولویت‌بندی معیارها و زیرمعیارهای پژوهش و استراتژی‌هایی توسعه اقتصادی گردشگری.....
۹۳	۴-۱۰-۴- مرحله چهارم: تدوین و اولویت‌بندی استراتژی‌های توسعه اقتصاد گردشگری.....

فصل پنجم: نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات

- ۱-۵- نتیجه گیری..... ۹۸
- ۲-۵- تجزیه و تحلیل و آزمون فرضیه ها..... ۱۰۰
- ۳-۵- ارائه پیشنهادات و راهکارها..... ۱۰۲
- ۴-۵- منابع و مأخذ..... ۱۰۴

فهرست جداول

شماره و عنوان جدول	صفحه
جدول شماره (۱-۲): تقسیم‌بندی عناصر و اجزای نظام گردشگری از نظر گان	۴۷
جدول شماره (۲-۲): اثرات اقتصادی توریسم از دیدگاه زاهدی	۵۳
جدول شماره (۲-۳): آثار اقتصادی گردشگری از دیدگاه ضرغام	۵۴
جدول شماره (۱-۳): جمعیت شهر اردبیل در سال‌های مختلف و رشد آن	۷۳
جدول شماره (۱-۴): آثار و جاذبه‌های گردشگری شهر اردبیل	۹۱
جدول شماره (۲-۴): آمار گردشگران وارد شده به استان اردبیل مقاطع سالانه ۱۳۸۴-۱۳۹۰	۹۳
جدول شماره (۳-۴): وضعیت کلی واحدهای اقامتی استان اردبیل در سال ۱۳۹۰	۹۴
جدول شماره (۴-۴): درآمد اقامت گردشگران در هتل‌ها و مهمان‌پذیرهای شهر اردبیل در ۱۳۹۰	۹۸
جدول شماره (۵-۴): جمع درآمدهای گردشگری شهر اردبیل سالهای ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ (میلیون ریال)	۱۰۰
جدول شماره (۶-۴): جنبه‌های مثبت گردشگری بر اقتصاد شهر اردبیل	۱۰۱
جدول شماره (۷-۴): جنبه‌های منفی گردشگری بر اقتصاد شهر اردبیل	۱۰۱
جدول شماره (۸-۴): اولویت‌بندی معیارها نسبت به هدف تحقیق	۱۰۳
جدول شماره (۹-۴): اولویت‌بندی جنبه‌های مثبت تأثیر گردشگری بر اقتصاد	۱۰۳
جدول شماره (۱۰-۴): اولویت‌بندی جنبه‌های منفی تأثیر گردشگری بر اقتصاد	۱۰۴
جدول شماره (۱۱-۴): اولویت‌بندی استراتژی‌ها نسبت به هدف تحقیق	۱۰۶

فهرست اشکال

شماره و عنوان شکل	صفحه
شکل شماره (۱-۳): مدل مفهومی پژوهش.....	۶۸
شکل شماره (۲-۳): تفاوت ساختاری بین تحلیل سلسله‌مراتبی و شبکه‌ای.....	۷۰
شکل شماره (۳-۳): موقعیت جغرافیایی شهر اردبیل.....	۷۳
شکل شماره (۱-۴): ساخت شبکه‌ای اثرات مثبت توریسم بر اقتصاد حاصل از محیط (Super Decision).....	۹۱
شکل شماره (۲-۴): وزن شاخص‌ها (جنبه‌های مثبت) استخراج شده از محیط (Super Decision).....	۹۲
شکل شماره (۳-۴): ساخت شبکه‌ای اثرات منفی توریسم بر اقتصاد حاصل از محیط (Super Decision).....	۹۳
شکل شماره (۴-۴): وزن شاخص‌ها (جنبه‌های منفی)، استخراج شده از محیط (Super Decision).....	۹۴
شکل شماره (۵-۴): ساخت شبکه‌ای استراتژی‌های اقتصاد گردشگری حاصل از محیط (Super Decision).....	۹۷

فصل اول:

کلیات تحقیق

۱-۱ بیان مسئله

در عصر حاضر صنعت توریسم از بزرگ‌ترین صنایع دنیا و وابسته به بخش عمده‌ای از اقتصاد جهانی است؛ که این پدیده از نظر اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی محیطی با زندگی انسان‌ها و دولت‌ها آمیخته شده است. در واقع گردشگری به خاطر برخورداری از توانمندی‌های بالا در خلق و ارتقاء مؤلفه‌های توسعه ملی، منطقه‌ای، شهری و روستایی همیشه مورد توجه و ستایش بوده است؛ که اهمیت توجه بدان به‌عنوان یک صنعت درآمدزا و باصرفه‌ی اقتصادی که با ایجاد تبادلات فرهنگی و اجتماعی میان ملل مختلف به خاطر فقدان آلودگی‌های زیست‌محیطی، مسئله‌ای است که از دهه ۱۹۸۰ به بعد مورد توجه قرار گرفته است. در این راستا رشد فزاینده شهرنشینی و رویکرد به جغرافیا و اوقات فراغت در دهه‌های اخیر سبب شده است که توجه به صنعت توریسم به عنوان بزرگ‌ترین و متنوع‌ترین صنعت و نیز به عنوان هدفی قابل حصول در فرایند توسعه پایدار در مناطق شهری مورد توجه بسیاری از کشورها قرار بگیرد؛ زیرا توریسم باعث نوسازی شهرها، اماکن تفریحی و... می‌شود و درآمد سرشاری را برای شهرهای گردشگرپذیر به ارمغان می‌آورد (Gunn, Clare, A, 2002: 77). توسعه گردشگری به‌عنوان مجموعه فعالیت‌های اقتصادی، تأثیر بسزایی در تقویت بنیان‌های اقتصادی جوامع داشته و نقش آن به‌عنوان منبع جدیدی برای ایجاد اشتغال، کسب درآمد، دریافت‌های مالیاتی بیشتر، جذب ارز و تقویت زیرساخت‌های اجتماعی مورد تأیید است (کاظمی، ۱۳۸۷: ۱). از سوی دیگر آگاهی جوامع از اینکه گردشگری منبع درآمدی ارزی بسیار مناسب و قابل توجهی در اختیار اقتصاد یک کشور قرار می‌دهد، سبب شده است که گردشگری مفهومی بسیار گسترده‌ای در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پیدا کند (طهماسبی پاشا و مجیدی، ۱۳۸۴: ۲). گردشگری به‌عنوان صنعتی نوپا در سال‌های اخیر، تأثیرات زیادی بر وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جهان داشته است. ایجاد اشتغال، ارزآوری، تعادل منطقه‌ای، کمک به صلح

جهانی، کمک به سرمایه‌گذاری در میراث فرهنگی، بهسازی محیط، کمک به بهسازی زیستگاه‌های حیات‌وحش، توسعه نواحی روستایی دارای جاذبه‌های گردشگری و جلوگیری از برون کوچی جمعیت و مانند آن، از جمله مزایای این صنعت بوده است. (صدر موسوی و دخیلی کهن مویی، ۱۳۹۰: ۹۲). در دهه‌های اخیر، اهمیت گردشگری در سطح بین‌المللی هم از لحاظ تعداد گردشگران و هم از لحاظ درآمد ارزی، همواره و به‌طور بی‌سابقه‌ای در حال افزایش بوده است. (Saumbrok R; Thomas R; Pigozzi) (24: 2005). در کنار مزایای صنعت گردشگری، بعضی عواقب منفی آن از جمله در اقتصادهای وابسته و در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی در کشورهای گردشگری پذیر مشاهده شده است. گردشگری یکی از رشد یافته‌ترین صنایع نیمه دوم قرن بیستم بود و اغلب به‌عنوان کلید یا رمز رشد اقتصادی، چه در کشورهای توسعه‌یافته و چه کشورهای در حال توسعه به کار رفت (Font Xavier and Ahjem Tor E, 1999: 73-77). با این همه، اگرچه ایران از نظر منابع طبیعی و جاذبه‌های گردشگری در زمره ده کشور نخست جهان است، متأسفانه همه آمارهای سازمان جهانی گردشگری در سال‌های گذشته از روند بسیار کند ورود گردشگران به ایران و در نتیجه، سهم ناچیز این صنعت در درآمد ناخالص ملی کشورمان حکایت دارد (کارگر، ۱۳۸۶: ۳).

بنابراین گردشگری به‌عنوان یکی از فرایندهای تولید فضا، از مختصات بنیادین جوامع شهری محسوب می‌شود که در کنار ازدحام، تراکم، آلودگی و فعالیت‌های سخت و کسالت‌آور، انسان را قادر به تحمل محیط‌های شهری می‌نماید (Low, Ch. 2012: 42). لذا می‌توان با تأکید بر توسعه پایدار گردشگری، نیازهای نسل‌های فعلی را بدون اتکا به الگوی تک‌محصولی بودن رفع کرد. در واقع توریسم پایدار، توریسمی است که بتواند در یک محیط، در زمانی نامحدود ادامه یابد و از نظر انسانی و فیزیکی به محیط‌زیست صدمه نزند و تا بدان حد فعال باشد که به توسعه سایر فعالیت‌ها و فرایندهای اجتماعی لطمه‌ای وارد نسازد (Butler, 2000: 29). برای ایجاد یک توسعه همه‌جانبه و پایدار و همچنین جایگزینی منابع جدید کسب درآمد به جای منابع نفتی، نیازمند استفاده از تمامی امکانات و قابلیت‌ها می‌باشیم. لذا بررسی موانع توسعه این صنعت در مناطق مختلف کشور و تدوین راهبردهایی برای حل مشکلات

گردشگری شهرهای ایران، ضرورت می‌یابد (عشوری و فرهادی، ۱۳۸۹: ۵). گردشگری، به تمام بخش‌های اقتصادی یک کشور مربوط شده و اثرات اقتصادی خود را بر همه این حوزه‌ها برجای می‌گذارد. منظور از اثرات اقتصادی گردشگری، کلیه آثاری است که بر پیکره اقتصادی تأثیر می‌گذارد. گردشگری، از طریق تأثیر بر مؤلفه‌های عمده اقتصادی مانند درآمد، اشتغال، سطح قیمت‌ها، عرضه و تقاضا، ترازهای مالی و مالیاتی جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در این راستا گردشگری، بزرگ‌ترین تولیدکننده تولید ناخالص داخلی و اشتغال بوده و باعث رونق بسیاری از کشورها و مناطق می‌باشد (Jeffries, 2001:22).

مؤلفه اقتصادی هر کشوری، از مهم‌ترین معیارهای سنجش توسعه‌یافتگی آن کشور محسوب می‌شود. شهرها نیز نیازمند توسعه اقتصادی جهت بقا و رفاه شهروندان می‌باشد و اقتصاد هر شهر نشانگر توسعه آن شهر محسوب می‌شود و صنعت گردشگری، صنعتی است که می‌تواند توسعه اقتصادی شهرها را تضمین کند و سطح توسعه‌یافتگی آن را ارتقاء دهد. شهر اردبیل نیز به دلیل وجود جاذبه‌های فراوان، وجود جاذبه‌های شهر سرعین از نظر جذب توریست، جزو مناطق مهم گردشگری کشور محسوب می‌شود. در نتیجه، می‌توان با برنامه‌ریزی‌های مناسب و راهبردی در این منطقه، گردشگری را به‌عنوان صنعت پایدار تداوم بخشید که باعث توسعه اقتصادی در شهر خواهد شد. از جمله مهم‌ترین آثار اقتصادی صنعت گردشگری بر اقتصاد اردبیل، افزایش میزان اشتغال، درآمدزایی، توسعه تأسیسات زیربنایی و رونق و بهبود سطح زندگی مردم می‌باشد. صنعت گردشگری در شهر اردبیل می‌تواند بسیاری از خلأهای شغلی را پر کند و باعث افزایش درآمدزایی و توسعه سایر بخش‌های اقتصادی در این شهر باشد. با توجه به این که شهر اردبیل پتانسیل سرمایه‌گذاری در زمینه‌ی توسعه گردشگری را دارد، لذا این امر نیازمند توجه جدی مسئولین در این زمینه می‌باشد که با سرمایه‌گذاری و تدوین برنامه‌های منظم و منسجم در راستای گسترش و توسعه صنعت توریسم، اقتصاد این شهر را از حالت رکود به اقتصادی پویا مبدل کند. با توجه به اینکه رونق و گسترش گردشگری در هر ناحیه می‌تواند پیامدهای متفاوت اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی را بر توسعه پایدار شهری به همراه داشته باشد، پژوهش حاضر به بررسی نقش و اهمیت

توریسم بر توسعه اقتصادی شهر اردبیل می‌پردازد و درباره عوامل گردشگری مؤثر بر معیارهای اقتصادی بحث می‌کند.

۲-۱ سؤالات تحقیق

۱- آیا توسعه صنعت گردشگری باعث توسعه اقتصادی در شهر اردبیل شده است؟

۲- آیا توسعه صنعت توریسم در افزایش میزان اشتغال، درآمد و توسعه تأسیسات زیربنایی در شهر اردبیل تأثیر مثبت دارد؟

۳-۱ فرضیات تحقیق:

۱-۳-۱ فرضیه اول: توسعه صنعت گردشگری در توسعه اقتصادی شهر اردبیل مؤثر است.

۱-۳-۲ فرضیه دوم: توسعه صنعت گردشگری در ایجاد اشتغال‌زایی و درآمدزایی و توسعه تأسیسات زیربنایی در شهر اردبیل تأثیر مثبت دارد.

۴-۱ اهداف تحقیق:

اهداف جهت دهنده فعالیت‌های پژوهشی می‌باشند، لذا در آغاز هر تحقیقی باید اهدافی را مشخص نمود تا بخش‌های دیگر پژوهش با توجه به این اهداف پیش رفته و انسجام یابند. در این تحقیق اهداف پژوهش عبارت‌اند از:

۱-۴-۱ اهداف کلی تحقیق

بررسی و ارزیابی ارتباط بین صنعت توریسم و اقتصاد شهری اردبیل

۲-۴-۱ اهداف جزئی تحقیق

۱- بررسی و ارزیابی نقش صنعت توریسم در توسعه اقتصادی شهر اردبیل

۲- بررسی و شناخت عوامل مؤثر گردشگری بر اقتصاد شهر اردبیل

۳- ارائه پیشنهادات و استراتژی‌های مناسب برای توسعه صنعت توریسم و تقویت نقش این صنعت

در توسعه اقتصادی شهر اردبیل

۱- ۵ ضرورت و اهمیت پژوهش

امروزه صنعت گردشگری به‌عنوان یک ابزاری قدرتمند در رشد و پیشرفت اقتصادی یک کشور عمل می‌کند. این صنعت در سال‌های اخیر چنان در بین کشورهای مختلف اثر تعیین‌کننده‌ای دارد که اکثر کشورها به‌خصوص کشورهای در حال توسعه توجه خود را به این صنعت جلب کرده و با سرمایه‌گذاری‌های عظیم در این راستا سعی می‌کنند تا از این صنعت برای بهبود اقتصادی کشورشان بهره‌مند شوند (شکویی، ۱۳۸۵: ۶).

امروزه اهمیت اقتصادی و اثرات گردشگری بر کسی پوشیده نیست. گردشگری، از صنایع عمده اقتصاد جهانی و حتی اصلی‌ترین بخش‌های اقتصادی بسیاری از کشورهاست. بر اساس گزارش UNWTO^۱ (سازمان بین‌المللی صنعت گردشگری) در طی شش دهه اخیر، گردشگری، دارای رشدی پیوسته بوده و امروزه یکی از بزرگ‌ترین بخش‌های اقتصادی است که دارای بیشترین نرخ رشد در بین سایر بخش‌ها می‌باشد. بر اساس برآورد WTTC^۲ (انجمن مسافرت جهانی و گردشگری)، صنعت گردشگری، ۱۰ درصد از GDP^۳ (تولید ناخالص ملی) جهانی را در برمی‌گیرد (۱۰ تریلیون دلار) و با رشد کنونی ۴ درصدی تا سال ۲۰۲۰ تقاضای گردشگری در جهان به ۱/۶ میلیارد دلار خواهد رسید و از ده شغل در جهان، یکی را به خود اختصاص خواهد داد (تقریباً ۳۲۸ میلیون شغل). امروزه گردشگری بالغ بر ۶ تریلیون دلار ارزش افزوده در سال ایجاد و شغل ۲۵۵ میلیون نفر در جهان را تأمین می‌کند. (ایمانی خوش‌خو و علی‌زاده، ۱۳۹۲).

^۱. United Nation World Tourism Organization

^۲. World Travel and Tourism Council

^۳. Gross Domestic production

این صنعت علاوه بر توسعه اقتصادی جوامع میزبان در میزان افزایش درآمد ملی نیز اثر فزاینده دارد، به تبع رشد این صنعت در کشورها، میزان اشتغال‌زایی در آن کشورها در زمینه‌های مختلف افزایش یافته و افراد زیادی در فعالیتهای مربوط به این صنعت مشغول به کار می‌شوند. علاوه بر آن صنعت گردشگری موجب می‌شود میزان اشتغال در سایر بخش‌های مرتبط با این صنعت افزایش یابند.

استان اردبیل دارای توانمندی‌های بالایی از نظر جاذبه‌های گردشگری می‌باشد و هرساله هزاران گردشگر از اقصا نقاط ایران و جهان به این استان سفر می‌کنند. شهر اردبیل نیز از نظر پتانسیل‌های گردشگری در سطح بالایی قرار دارد و دارای جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی-تاریخی و... فراوانی می‌باشد. لذا با تدوین برنامه‌های هدفمند و سرمایه‌گذاری در این زمینه می‌توان نقش توریسم را در توسعه اقتصادی شهر اردبیل ارتقاء داد. پژوهش حاضر با تدوین مولفه‌های تأثیرگذار توریسم در اقتصاد شهر اردبیل و میزان تأثیر این مولفه‌ها بر اقتصاد شهر اردبیل، سعی دارد راهکارهایی مناسب جهت توسعه اقتصادی شهر اردبیل ارائه دهد. این پژوهش آثار مثبت و منفی گردشگری بر اقتصاد شهر اردبیل را بررسی و استراتژی‌هایی در جهت بهبود و رفع موانع توسعه اقتصادی این شهر ارائه می‌دهد و روش‌ها و راهکارهایی ارائه می‌دهد که صنعت توریسم بتواند اقتصاد شهر اردبیل را گسترش دهد.

۱-۶ پیشینه‌ی پژوهش:

برای تهیه طرح تحقیق، پژوهشگر نیاز دارد با مراجعه به مدارک و اسناد پیرامون موضوع و مسئله‌ای که برای تحقیق انتخاب کرده است، آگاهی خود را گسترش داده تا بتواند در پرتو اطلاعات به‌دست‌آمده، مسئله تحقیق و متغیرهای خود را مشخص سازد (خاکی، ۱۳۸۸: ۲۷).

می‌توان گفت که تحقیقات جدی در زمینه اقتصاد گردشگری از اواسط دهه ۱۹۶۰ شروع شده است.

از اولین مطالعات گردشگری با نگاه اقتصادی، کتاب کلاسون و نتج^۱ با عنوان Economics of Outdoor Recreation (رفاه اقتصادی خارجی) که بیشتر در مورد مسائل محیطی و محیط‌زیست بحث می‌کند و نیز

---

^۱ . Clawson and knetsth